

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΑΛΑΝΟΣ

Ἐξαιροῦμεν τὸν γενναῖον λαὸν τὸν πολὺν τὸν Ἑλληνικόν. Διότι
οὗτος, ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους, ἀμίαντος ἔμεινε, καίτοι τὸ μόλυσμα
περιπνέει αὐτὸν τῆς πολιτικῆς.

Άλλα τίνες εἶναι οἱ ἄλλοι οἱ λεγόμενοι ὑπερέχοντες ἐν τῇ
Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ; Οἱ πλεῖστοι τῶν νεανίσκων τῶν καλῶν οἰκογε-
νειῶν, ἔκφυλα δυτάρια, φοροῦντα τὴν τιμίαν στολὴν τῶν πολεμιστῶν
τοῦ Μπιζανίου καὶ τοῦ Κιλκίς, ὑπηρετοῦσιν εἰς τὰς μετόπισθεν ὑπη-
ρεσίας ὡς γραφεῖς, ἢ, τὸ πάντων βδελυρότατον, ὡς ταχυδρομικοὶ
ὑπηρέται, καραγωγεῖς, θυρωροὶ καὶ τοιαύτας ἄλλας εἰς αἰσχύ-
νην ὑπηρεσίας, ἐπιστήμονες αὐτοῖς, ἵνα μή, ἀν τύχῃ πόλεμος,
πάθωσί τι δεινὸν καὶ στερηθῇ ἢ ἀνθρωπότης τῆς μεγαλειο-
τάτης ὑπάρξεώς των. Τίνες δὲ εἶναι οἱ βουληφόροι οἱ νῦν,
οἱ ἀφήνοντες εἰς ἕνα, ὃ δουλεύουσι, νὰ βουλεύηται; Ἄς ἀτενί-
σωσιν, ἀν δύνανται, τοὺς συνελθόντας εἰς τὴν Ἐθνικήν Συνέ-
λευσιν ἐν Ἐπιδαύρῳ, τοὺς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας προεστῶτας
τοὺς ἔχοντας ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν αἰωρούμενον, ὡς ἀκο-
μητον ἐλλοχεύουσαν ἔχιδναν, τοῦ μαρτυρίου τὸ σχοινίον, τοὺς κατὰ
τὴν Ἐπανάστασιν ἀρχοντας τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ χρῆμα
καὶ αἷμα καὶ ἀξιώματα καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν τὸ θεῖον δώρημα
εὐθύμους. ὑπὲρ τῆς πατρίδος προσενεγκόντας, ὡς ὁ Μιχαήλ
Σοῦτσος, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ὁ Συμεὼν
Ζαχαρίτσας, ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης,
ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κρεββατᾶς, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Καποδίστριας.
Τίνες δὲ οἱ ποιηταὶ οἱ νῦν παραβαλλόμενοι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον
Σοῦτσον, τὸν Ζαμπέλιον, τὸν Ζαλοκώσταν, τὸν Σολωμόν, τὸν μέγαν
Κάλβον; Τίνες ἡμεῖς οἱ τῶν χρόνων τούτων διδάσκαλοι καὶ οἱ πρὸ
έκατὸν ἔτῶν, οἱ χειραγωγῆσαντες τότε τὸ Γένος εἰς τὸν πόθον τῆς
έλευθερίας καὶ τὴν Ἐπανάστασιν;

Ἐξαιροῦμεν λοιπὸν τὸν ἀνδρεῖον τοῦ πολλοῦ δήμου Ἑλλην-

κὸν λαὸν καὶ τοὺς στρατηγήσαντας αὐτοῦ εἰς τοὺς καλλιστεράνους δόσι πολέμους (1912 – 1913). Οὗτοι μόνον ὑπερήφανοι αἴρουσι τὸ μέτωπον αὐτῶν πρὸς τοὺς προγόνους τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεώς μας. Ἐξαιροῦμεν ώσαύτως τῆς πολιτείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς θείας δικαιοσύνης τοὺς ἀγνούς καὶ σοφοὺς ἐν τῇ Ἱεροτελεστίᾳ τοῦ ἔργου αὐτῶν λειτουργούς· διότι ἔξω αὐτῶν ἀλλοίωσιν καθορῶμεν ἐν πᾶσιν οὐχὶ ἐπὶ τὸ ἄμεινον, ἀλλοίωσιν ἐνεκα μεταβολῆς γνωμῶν. Ἐπειδὴ τιμᾶται τοῦ προστυχόντος χυδαίου δι πλούτος, τοῦ πανούργου δολοπλόκου τὸ κράτος τὸ πολιτικόν, τῶν διπλὸν ὑψηλῆς καθέδρας μωρολογούντων γελωτοποιῶν τὴν Εηρασίαν τῆς ἐπιστήμης. Παραγκωνίζονται δὲ τὰ ἀξέια τιμῆς. "Ωστε ἀν ἔνη νῦν δι Κοραῆς, σχολαστικὸς θάξ ἐκρίνετο εἰς ἐμπαιγμόν, καὶ μωρὸς ματαιόσχολος δι Δημήτριος Γαλανὸς δι περιώνυμος μεταφράστης τῶν ἔργων τῆς ἴνδικῆς φιλολογίας, οὐ τίνος γράφομεν τὴν εἰκόνα.

Περιώνυμος δικαίως. Καὶ οὕτως ἐκρίθη πρὸ διγδονήκοντα ἑτῶν ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων. Καὶ ἐγένετο τοιοῦτος, ἐπειδὴ περιέπνευσε καὶ αὐτὸν τότε εὔμενῆς τὴν ζωοδότις πνοὴ τῆς φιλομαθείας. Σήμερον ἀκμάζουσιν αἱ γνῶμαι αἱ παιδευτικαὶ νὰ κλείσῃ δι ναὸς τῆς ἐπιστήμης, τὸ Πανεπιστήμιον, ναοὶ δὲ νὰ ἰδρυθῶσιν εἰς τὰ εἶδωλα τοῦ πορισμοῦ ἀρτου μόνον. Βουλεύματα ἀξια κανθάρου καὶ κάμπης. Ἀλλὰ πρὸ ἐκατὸν ἑτῶν, ἀξίως τοῦ ἔθνικοῦ μέλλοντος, ἐν πάντες οἱ δυνάμενοι βούλευμα είχον, διὰ τῆς παιδείας, τῆς δουλείας τῆς πνευματικῆς ἀπαλλαττόμενοι, ν' ἀναπετάσωσι λάμποντα τὰ Προπύλαια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας Τούτου ἔνεκα δι Κοραῆς ἔκλεισε τὰ ἐμπορικὰ αὐτοῦ κατάστιχα ἐν Ἀμστελοδάμῳ καὶ περὶ τάρχαις Ἑλληνικὰ γράμματ' ἀσχοληθεῖς ἐγένετο δι σωτήριος πάροχος τῶν ἀληθῶν ἀγαθῶν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας.

Καὶ δι Δημήτριος Γαλανός, ἔχων πατέρον κτηματικὸν καὶ ἀδελφὸν ἀσχολούμενον περὶ τὴν ἐμπορίαν, ἐτίμα βιβαίως τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἔργα καταγινομένους, ἀλλὰ συνγραφθάνετο, παῖς ἔτι, διὸ δὲν εἶχε ταχθῆ ὑπὸ τῆς θείας γάριτος νὰ γείνῃ «ἐλαιοπώλης η οἰνοπώλης καὶ ὀρυζοπώλης η διπριοπώλης», «εὔφρων δὲ καὶ μεγαλέφρων» τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν ὑψηλοτέρον παίδευσιν ἀρροσύνην καλῶν καὶ μικροφροσύνην καὶ αὐτὸ τοῦτο δουλοφροσύνην, μετὰ τὰς ἐν Ἀθήναις σπουδάς, εὑπορῶν ἀπῆλθεν εἰς Πάτμον, ἐνθα ἐπὶ ἔξαε-

τίαν ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν παρὰ τῷ ἀοιδέμῳ Δανιήλ

Καὶ εἰναι μὲν ἄλλοι πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ὑπὸ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ ἀριστέμενοι εἰς κτήσιν πλούτου ὑλικοῦ, δστις, δταν ἀμα μὲν δίκαιος ἄμα δὲ οὐχὶ ζωωδῶς ἐγωῖστης εἶναι, καὶ τιμῆς ἔστιν ἀξιος καὶ πολλάκις δοτὴρ σωτηρίας εἰναι ἄλλοι τεταγμένοι εἴτε κατ' ἀξίαν εἴτε διὰ μικροπανουργίας νὰ λαμβάνωσιν ἀξιώματα. Ἀλλ' δ Γεννάδιος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσφέρῃ εἰ μὴ τὸ πενιχρὸν ὠρολόγιόν του ἐν τοῖς κιγδύνοις τῆς πατρόσιας καὶ δ Σωκράτης δὲν ἦτο πρωρισμένος νὰ διάγῃ εἰ μὴ μὲ τὸ εἰσέδημα τῶν πέντε μνῶν τὸ ἔτος, καὶ ὡς ἐφώναζεν ἡ Ξανθίπη, οὕτε νὰ λαμβάνῃ ἀξιώματα ὡς δ Κλέων. Καὶ ἐ Γαλανός, τοῦ χρήματος καταφρονητής, καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τὸν θεῖον αὐτοῦ Γρηγόριον, δστις Ἱεράρχης Καισαρείας ἦτο, τῆς Ἱερᾶς Συνέδου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρωτόθρονος, ἐπορεύθη καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν, σῦτω μακρὰν καὶ κινδυνώδη δόδην ὡς διδάσκαλος ἐκεὶ Ἑλλήνων, ἵνα πολλὰ ἴδῃ ἀστεα καὶ τὰς ἔκατον γνώσεις πλουτίσῃ.

Ἐστω εὐλογημένη ἡ γνώμη του αὗτη. Διότι ἐκεῖ πορευθεὶς καὶ ἄλλας ἀσιατικὰς καὶ τὴν Ἱερὰν τῶν Ἰνδῶν γλῶσσαν ἐξέμαθε, τὴν σανσκριτικήν, οὐχὶ εἰς ἐγωῖστικήν μόνον ἀπόλαυσιν καὶ ἐπίδειξιν κενήν ἀφορῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς Βενάρες, τὴν Ἱερὰν τῶν Βραχμάνων πόλιν, μετέβη καὶ τὴν στολὴν ἐκείνων περιεβλήθη καὶ τεσσαράκοντα ἔτη αὐτόθι διέτριψεν, ἵνα καὶ τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐκείνων μυηθῇ, διδάσκων ἄμα καὶ αὐτὸς εὑρύτατα τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Δὲν ἔγεινε δὲ Ἰνδάς· διέτι, δπως ἔνα είχε πόθον νὰ ἐπαγέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα του, μάλιστα ἐλευθέρων, ἀφ' ἧς ἀπῆλθεν, ἵνα μὴ βλέπῃ τῶν τυράννων τὰς ὅψεις, σῦτω καὶ ἐκεὶ διαμένων ταύτην ἔταξεν ἔργασιαν τοῦ βίου, νὰ μεταγάγῃ ἐκ τῆς σανσκρίτιδος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὰ ἀριστα τῶν τῆς γλώσσης ἐκείνης συγγραμμάτων, πρώτος αὐτὸς γνωρίζων εἰς τὸν εὑρωπαϊκὸν πολιτισμὸν τὴν ὑπέροχον Ἰνδικὴν φιλολογίαν. Ψυχὴ δὲ εὐγενής, «οὐχὶ βάρβαρος καὶ χυδαία» γλῶσσαν ἐν τῇ μεταφράσει μετεχειρίσθη τὴν κομφοτάτην ἀττικὴν ἀξίως καὶ τῶν ὑψηλῶν ἔργων, ἀτινα μετέφραζε, καὶ τῆς σανσκρίτιδος, τοῦ εὐγενεστάτου ἐκ τῶν πέντε τύπων τῆς γλώσσης τῆς Ἰνδικῆς.

Διότι ἀληθῶς ἐκ μακρᾶς μελέτης κράτιστος περὶ τὰ Ἑλληνικὰ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΣ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΣ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ

ΕΛΛΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

γράμματα είχε καταστή και ύπερ πᾶν δὲ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀγαθῶν ταῦτα ἔτιμα και ύπερ τῆς προαγωγῆς αὐτῶν ἐν τῇ πεφιλημένῃ Ἑλλάδι ἐμερόμνα δ φιλόπατρις. Καὶ εἶχε πέμψη χίλια τριακόσια δύοπια (νόμισμα χρυσοῦν) τῆς Καλκούτας εἰς τὴν Φιλόμουσον Ἐταιρείαν τῶν Ἀθηνῶν, διὰς ὥστερον τὸ ἡμισυ τῆς περιουσίας αὐτοῦ τῆς χρηματικῆς (36 χιλ. δρ.) ἐκληροδότησεν «εἰς τὴν κυριωτέραν Ἀκαδημίαν τῶν Ἀθηνῶν» (τὸ Πανεπιστήμιον), εἰς τὴν καὶ τὰ σανσκριτικὰ αὐτοῦ βιβλία ἐδωρήσατο καὶ τὰς μεταφράσεις του ἐκ τῆς Ἰνδοκής.

Ψυχὴ γενναία πάντας ἀγαθοὺς ἐπίστευε καὶ ἔτιμα· διὸ «καλοκάγαθον καὶ κριτικὸν ἀριστὸν» δικαίως ἔκρινε τὸν Κωνσταντίνον Πανταζῆν, παρ' ὃ ὡς διδάσκαλος τῶν συγγενῶν ἔκεινου μετέβη εἰς Ἰνδίας· «αὐτὸς γάρ ἐστιν ἄλλος ἐγώ» λέγων· ἀγαθὸν δὲ καὶ φιλαλήθη τὸν κύριον Πέτρον, ἀγιον δὲ καὶ σεβάσμιον ἄνδρα τὸν διδάσκαλον, ὡς αὐτὸς, τῶν ἐν Καλκούτᾳ Ἑλλήνων Ἀνανίαν. Πέμπει δὲ καὶ εἰς Ἀθήνας εὐλαβεῖς χαιρετισμοὺς πρὸς «τοὺς ἀγίους διδασκάλους».

Καὶ πρὸς τοὺς συγγενεῖς δ' αὐτοῦ φιλοστοργότατος ἦτο· καὶ διὰ τοὺς νεωτέρους μὲν ἐπιθυμεῖ νὰ παιδεύωνται, ἵνα μὴ μικρόφρονες καὶ δουλόφρονες καὶ βάρβαροι ἀπομένωσι, περὶ τίνος δὲ ἀνεψιοῦ ἔρωτῷ ἐν ἐπιστολῇ· «μανθάνει δὲ Ἀθανάσιος Ἑλληνικά; οὐδὲ οὐχί; δοτεῖς μανθάνει καὶ παιδεύεται, ἔκεινον ἐγὼ ἀγαπῶ». Καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς δὲ δίερδες ἀνήρ, «ῦγιαίνετε, ὕγιαίνετε, κάμοι ἐπευχόμενοι, περιπόθητοι μοι γονεῖς καὶ ἔρασμιώτατοι» ἔγραφεν ἐκ Καλκούτας καὶ ὑπεγράφετο «προσκυνῶν τὴν ὑμετέραν κορυφὴν καὶ εὐλαβῶς κατασπαζόμενος τὰς ἁγίας ὑμῶν δεξιὰς καὶ τοὺς τιμίους πόδας».

Δικαίως λοιπὸν οὐ μόνον ἡμεῖς οἱ Ἑλληνες, διὰ μίαν ἔτι προσέθηκε δόξαν πνευματικὴν εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι σοφοὶ ἔτιμησαν τὸν ἄνδρα. Οἱ δὲ Βραχμᾶνες, τῆς ὑψηλῆς θεοσοφίας οἱ διδάσκαλοι, «ἄνδρα θεῖον καὶ σοφώτατον» ἐκάλεσαν τὸν Γαλανὸν καὶ ἐξ αὐτῶν δ Μονσῆς Σιτελοσῆν ἐπέγραφεν ἐπιτύμβιον ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ θρηνῶν, διὰ «ἀπῆλθε φεῦ! δ Πλάτων τοῦ αἰῶνος».

Σχολεῖα κοινά.

Ἐχουσα λοιπὸν ἡ Ἑλλὰς τὴν γνώμην, ἵν ώς δέγμα πολιτικὸν ἐκήρυξεν δὲ Καποδίστριας εἰς ὑστέρους χρόνους, διὰ «ἡ ἐλπὶς τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ ἔθνεικοῦ μεγαλείου ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν παιδῶν» ἐρείπεται, τοσαῦτα ἔδρυσε παιδευτήρια γνώσεως καὶ ἀρετῆς.

Ησαν δὲ ταῦτα διετά, τὰ κοινά, ἀντίστοιχα πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ τάνωτερα, τὰ διπλανά Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ καλούμενα Ἑλληνικά, δημοια πρὸς τὰ Ἑλληνικά νῦν καλούμενα σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια. Καὶ πάλιν ἐκείνων τινὰ μὲν παρεῖχον διδασκαλίαν οὐχὶ ἀνωτέραν τῶν νῦν γραμματοσχολείων, τινὰ δὲ ἡσαν καλὰ δημοτικά· τούτων δὲ τῶν ἀνωτέρων ἄλλα μὲν μετριωτέραν παρεῖχον τὴν Μέσην λεγομένην ἐκπαίδευσιν, ἄλλα δὲ τελείαν γυμνασιακήν, ὡς τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ, Λαρίσῃ, Ιωαννίνοις. Μεσολογγίῳ, Ἀθήναις, Δημητσάνῃ, Πάτρᾳ, Βουκουρεστίῳ, Ὁδησσῷ, παρασκευάζοντα διπερέχοντας ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῇ ἐπιστήμῃ σοφούς, οἵτινες ἐδίδασκον, καὶ αὐτοὶ ἀποφοιτῶντες, τοὺς εἰς τὰ ἀνώτερα σχολεῖα παίδευομένους, μάλιστα δὲ δισοὶ ήθελον ἀκροασθῆταν διδαγμάτων τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς, τῆς Ἀθωνιάδος καὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, αἵτινες παρεῖχόν πως παίδευματα Φιλοσοφικῆς καὶ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου.

Περὶ τῶν μαθημάτων δὲ καὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ταῦτα μόνα λέγομεν. Τὰ σχολεῖα τὰ κοινὰ ἡσαν συνήθως καθιδρυμένα εἰς τὰ κελλία τὰ ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν ἐκκλησιῶν, ἐν ἐλλειψει δὲ τοιούτων καὶ εἰς τὸν πρόναον ἢ τὸν νάρθηκα αὐτῶν, τὰ δὲ ἀνώτερα ἐν οἰκήμασιν ἴδιοις. Ἐν δεινοῖς καιροῖς, δποι μάλιστα μωαμεθανοὶ μοχθηροὶ καὶ αἰσχροὶ ἐπεκράτουν, τὰ παιδάρια ἐπορεύοντο εἰς τὸ σχολεῖον ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἢ κατὰ τὸν βαθὺν ὥρην, δτε, ἀν σελήνη ἐφώτιζε τὴν ὁδόν, ἀπαλῶς ἔλεγον τὸ πολυθρύλητον.

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
Φέγγε μου νὰ περπατῶ,
Νὰ πηγαίνω στὸ σχολειό,
Νὰ μαθαίνω γράμματα
Τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα,

εἰς δ, ἐν κοράσια ἥσαν τὰ ἐρχόμενα εἰς τὴν οἰκίαν τῆς διδασκάλου τῶν γραμμάτων καὶ τῶν κεντημάτων προσέθετον.

Μαθήματα, κεντήματα

Τοῦ Θεοῦ θελήματα.

Ἐπορεύοντο δὲ οὗτω πρωΐ εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ ὑπὸ τὸ σκέτος τῆς νυκτός, «κεῖ κριμώδη κατανίφοι», διότι ἐκ τῆς παιδείας ἥλπιζον πᾶν ἀγαθόν. Καὶ ἔλεγον καὶ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὡς κηρύγματα ἀληθείας τὴν παρομοιώδη φράσιν, «Ἀνθρωπὸς ἀγράμματος ξύλον ἀπελέκητον» ἢ τὸ θαυμασιώτερον.

Ἀνθρωπὸς ἀγράμματος

Ξύλον ἀκαρπόν ἐστιν

Διόπερ καὶ τὰ γράμματα

Τὸπερ χρυσὸν καὶ ἀργυρὸν

Τιμιώτερά ἐστιν.

Καὶ ἐπορεύοντο πρόθυμα τὰ παιδάρια, καίτοι ἐγίγνωσκον ὅτι διὰ τὴν ἀμέλειαν, τὴν νωθρότητα, τὴν ἀπροσεξίαν μετὰ τὰς ἀκάρπους νουθεσίας ἢ τιμωρία ἢτο ἀμελικτος, ἵνα ἀποδειχνύεται νέμος δρθῶς ἔχων ἢ ῥήτρα «ὅπου δὲν πίπτει λόγος, πίπτει ῥάβδος». Καὶ αἱ τιμωρίαι ἥσαν κόνδυλος ἢ δάπισμα, διὰ λεπτοῦ ῥαβδίου συνγένως ἐκ λύγου (παρ' Ἀθηναίοις καλεῖται λυγόνα) ἐπὶ τῆς παλάμης ἢ ἐπὶ τῶν πελμάτων τῶν ποδῶν ἢ γνωστὸς φάλαγγας καὶ ἢ νηστεία. Ἡθικὴ δὲ τιμωρία δεινὴ ἢτο ἢ ὑπὲ τῶν συμμαθητῶν κατὰ τὴν ἀπόλυτην ἐμπινσιμότητα. Ἀληθῶς δεινὴ τιμωρία διὰ τοὺς εὐαισθήτους· ἐπειδὴ τὰς ἄλλας τιμωρίας ἢ παιδικὴ ψυχὴ ἐδέχετο πως εὐθυμότερον. Διότι καὶ προσπατζόντες οἱ μαθηταὶ ἔλεγον, «ἔφαγε παρὰ μίαν τέσσαράκοντα», ἀποχαιρετίζόντες δὲ τὴν ἐσπέραν τὸν διδάσκαλον ἔψαλλον τὰ χαρίεντα ταῦτα, δηλοῦντα καὶ τὴν ἔχθραν πρὸς τὸν αὐστηρῶς πάντοτε φερόμενον πρωτόσχολον.

Καὶ σύ, καλὲ διδάσκαλε,

Ἐγε τὴν καλὴν νύκτα.

Καὶ τὸ ταχὺ ὅπου δὲν ἐλθῃ,

Τὰ μίκρ' ἀπὸ δώδεκα (ῥαβδισμοὺς)

Καὶ τὰ τρανὰ εἴκοσι τέσσαρας

Καὶ τὸν πρωτέσχολον σαράντα ὅκτω

Καὶ δύο διὰ τὴν εὐχὴν

Πεντήντα. Ἀμήν, Ἀμήν, Ἀμήν.

“Ηρχετο δὲ ή διδασκαλία, ὅπως πανταχοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀλφαβήτου.
Ἄλλα πρὸς ἐκμάθησιν δὲν ὑπῆρχον βιβλιάρια, Ἀλφαβητάρια, ἀλλ’
ή φυλλάδα, περιειλιγμένη περὶ ραβδίον. Μετὰ τὴν τελείαν δισκησῶν
εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, ἔλαμβανον τὴν Ὁκτώηχον καὶ τελευταῖον τὸ
Ψαλτήριον· διότι ή πρώτη ἔκεινη παιδευσις καὶ τοῦτον εἶχε πολλά-
κις σκοπόν, νὰ παρασκευάσῃ συνήθεις λειτουργούς διὰ τὴν ἐκκλη-
σίαν. Οὕτω καὶ τὰ «Καλῆμερα», τὸ ἄσμα τὸ ἔδόμενον τὴν Παρα-
μονὴν τῶν Φῶτων, περιέχουσι διὰ τὸν υἱὸν τὴν εὐχήν.

Ἐχεις καὶ γυιὸν ἃ τὰ γράμματα καὶ γυιὸν ἃ τὸ Ψαλτῆροι,
Νὰ Ξώσῃς Θεὸς καὶ ή Παναγιὰ καὶ βάλῃ πειραχεῖλι.

Παρὰ ταῦτα δ’ ἐμάνθανον τὰς ἀπλᾶς πράξεις τῆς ἀριθμήσεως,
προφορικῶς, ώσαύτως δέ τινα προφορικῶς τῆς ἴστορίας καὶ τῆς γεω-
γραφίας, ἕως δ’ Δημήτριος Δάρδαρις δ’ πολυμαθὴς Μακεδὼν ἔξεδωκε
τὴν πρόχειρον ἀριθμητικήν, τὴν οἰκιακὴν διδασκαλίαν τῆς φύσεως,
τὴν σύντομον γενικὴν ἴστορίαν, ἐκλογάριον γραικικὸν καὶ ἄλλα
τοιαῦτα καὶ δὲ Βαρδαλάχος φυσικὴν πειραματικήν.

Τὴν γραφὴν δ’ ἐπαιδεύοντο ὅστερον μὲν γράφοντες ἐπὶ ὅδροῦ
πηλίνου ἀβακος, παλαιότερον δὲ εἶχον ξύλινα πινακίδια. Ἐπ’ αὐτῶν
ἐστρώννυον λεπτὴν ἀμμον, ἀφ’ ης ἔγραφον δι’ ὅξεως ξυλαρίου, ήν
μετὰ τὴν ἔλου τοῦ πινακιδίου συμπλήρωσιν συνταράσσοντες ἐπε-
στρώννυον πάλιν. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς γραφῆς εἴτ’ ἐπὶ τοῦ ἀβακος εἴτ’
ἐπὶ τοῦ πινακιδίου ἐσημείουν σταυρὸν ἀναφωνοῦντες, «Σταυρέ, βοή-
θει μοι». Πρὶν δὲ προβῶσιν εἰς τὴν γραφὴν ὑπάδοντες ἔλεγον·
«Ἄρξαι, χείρ μου ἀγαθή, γράψε γράμματα καλά».

Πλὴν δὲ τούτων δὲ διδάσκαλος ἀπεστομάτιζεν αὐτοὺς πρῶτον
μὲν τὰς χρησιμωτάτας καὶ ἄλλας προσευχάς, παρὰ ταύτας δὲ
ἡθικὰ παραγγέλματα ἐν στίχοις διὰ τὸ εὔμνημόνευτον καὶ τὸ ἀρμ-
νικόν, ὡς·

Ὑπὲρ πᾶσαν ἐντολὴν
Τὴν ἀγάπην ἔχετε,
Τὸν Θεὸν φοβεῖσθε,
Τὸν βασιλέα τιμάτε,
Τοὺς ἱερεῖς εὐλαβεῖσθε.

Πιθανώτατα δ' ἔλεγον καὶ θσα καὶ ἡμεῖς μεσοῦντος τοῦ παρελθέντος αἰῶνος (1856—1859) ἐφάλλομεν.

Προσκύνα, σέβου τὸν Θεὸν
Καὶ τίμια τοὺς γονεῖς σου,
Ἄγαπα τοὺς δμοίους σου
Καὶ τοὺς ὄμογενεῖς σου.

‘Ως σύμβολον δὲ πίστεως ἔλεγον καὶ ταῦτα, ὡν δ τρίτος στίχος τὴν Ἑθνικὴν Ψυχὴν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων χαρακτηρίζει.

Τὸν πατέρα προσκυνῶ
Τὴν μητέρα σέβομαι
Καὶ τὸν πρῶτον ἀδελφόν¹.

Πολὺ δὲ πιθανῶς καὶ τῆς μαθήσεώς τινα ἀπήγγελλον ἐν στίχοις, ως ἡμεῖς ἐκ τῆς γεωμετρίας μὲν ἐλέγομεν περὶ τῆς εὐθείας μὲν γραμμῆς.

“Ἐνα δάκτυλό μου ἵσο
Μιὰ γραμμὴ θὰ σχηματίσω,
ἐκ τῆς γεωγραφίας δέ,

Πέντε ἥπειροι μεγάλαι
Εἰν’ ἐπάνω εἰς τὴν γῆ,
Ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀσία
Ἀφρικὴ κι’ Ἀμερικὴ²
Καὶ κοντὰ εἰς τὴν Ἀσία
Εἰν’ ἡ Νέα Ολλανδία.

Σχολεῖα ἀνώτερα.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡτο γη παιδεία ἡ διὰ τὰ κολυβογράμματα. Ἡ δ’ ἀνωτέρα εἶχε μὲν ἴδια οἰκήματα ἱκανῶς εὔρυχωρα, ως ἡ ἐν Κωνσταντινούπολει Πατριαρχική, ἡ Εὐαγγελική τῆς Σμύρνης, ἡ ἐν Χίῳ, ἡ Πατμιάς, ἡ ἐν Ἰωαννίνοις, ἡ ἐν Ἀθήναις τοῦ Ντέκα, ἐδάσκοντο δ’ ἐν αὐταῖς πρῶτον τὰ καλὰ γραμματικά. Διότι ἐν ἑκάστη γλώσσῃ δὲν ἔχοιμεν νὰ ἔξετάσωμεν μόνον τὰ λεπτὰ ἡ ἀδρά, τὰ

¹ Ζησίου· Ἑθνικὴ Ψυχὴ· ἔκδ. Β' εξλ. 9—10.

Ισχνά ή γενναία, τὰ εὐγενή ή συρφετώδη νοήματα, ἀλλὰ καὶ τὴν μορφήν, δι' οὓς ἔκφέρονται, τὰς λέξεις, τὰς φράσεις, τὴν σύνταξιν, τὸ ὕφος. Ἐκ τῆς γνώσεως δὲ τῆς ἀσφαλοῦς τῆς γραμματικῆς (τεχνολογικοῦ καὶ συντακτικοῦ), προέβαινον εἰς ἴκανότητα περὶ τὴν σύνθεσιν εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν λόγον.

Αλλὰ μάλιστα ἀφεωρεῖται παιδεία αὕτη εἰς τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τὴν ἔρμηνείαν. Καὶ ητο αὕτη βαθεῖα τῶν νοημάτων ἐρευνα μετὰ ἔξετάσεως τοῦ τρόπου τῆς ἔκφορᾶς αὐτῶν, δηλαδὴ τοῦ ὕφους ἐκάστου συγγραφέως. Καὶ ή μὲν ἀνάγνωσις πιθανώτατα δικαίως ἐκάλεστο διάβασμα· ητο δηλαδὴ ἀταλαίπωρος καὶ οὐχὶ τὰ νοημάτα χαρακτηρίζουσα μεθ' ὑποκρίσεως ἀπαγγελία· η δὲ ἔρμηνεία εἶχε πλὴν τῆς ἐξηγήσεως καὶ τὴν λεγομένην ψυχαγωγίαν, τὴν ἐπισώρευσιν δι' ἐκάστην τῶν λέξεων συνανύμων ἔρμηνειῶν.

Είχον δὲ πρὸς ἔρμηνειν πρῶτον μὲν τὴν συλλογὴν γνωμῶν ἐμμέτρων τὴν γενομένην ὅπερ Χρυσολωρᾶ, εἰτα δὲ τοὺς αἰσωπείους μύθους. Ἐπειδὴ δὲ τότε διὰ τοὺς μαθητάς, ἐν ἀπορίᾳ ἔχομένους πάντας σχεδόν, ή κτῆσις τῶν ἐντύπων συγγραμμάτων ἀδύνατος ητο, ἀντιγράφοντες δὲ τοὺς συγγραφεῖς ἐμελέτων, ἄνδρες συνετοὶ ἐκ τῶν παρ' ήμιν πεπαιδευμένων ἐξέδοσαν συναγωγὰς ἐκ τῶν συγγραφέων. Τοιαύτη δὲ ητο ή Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου Χρηστοήθεια καὶ δι' ἀνωτέρας τάξεις ή Ἐγκυλοπαιδεία τοῦ Ι. Πατούσα, ης ὅμοιαι ἐγένοντο ή Ἐγκυλοπαιδεία Στεφάνου τοῦ Κομμητᾶ καὶ τὰ Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ Β. Η. Η. Εύθυμίου. Παρὰ τὴν σύνταξιν καὶ τὴν θεματογραφίαν οἱ μαθηταὶ οἱ τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἡσκοῦντο εἰς ἐπιστολογραφίαν κατὰ τὰ ὑποδείγματα τοῦ Κορυδαλέως, εἰς σύνθεσιν ῥητορικῶν λόγων καὶ στίχων εἰς ἵκμηντα ή ἐλεγειακὰ μέτρα. Παρὰ τὴν ἔρμηνειν δὲ τῶν συγγραφῶν ἀπεστήθιζον κείμενα πεζογράφων καὶ ποιητῶν οὐχὶ βραχέα.

Ἐν τῷ προγράμματι δὲ τῆς διδασκαλίας δὲν περιελαμβάνετο μόνον ή εὑρύτατα οὕτω γεγνομένη διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλ' ἐδιδάσκοντο οἱ φοιτῶντες εἰς τὰ σχολεῖα καὶ φιλοσοφικὰ καὶ θρησκευτικὰ καὶ ιστορίαν καὶ γεωγραφίαν καὶ φυσικὴν ιστορίαν καὶ μαθηματικά, περὶ ὧν ἐξεδόθησαν κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατα ἔργα. Προσέτι δὲ οὐχὶ ὑποχρεωτικῶς ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ή Ἰταλική διὰ τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μεταβῶσιν εὐρυτέρας σπουδῆς ἔνεκα εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ πανεπι-

στημιακάς σχολάς. Ἐδιδάσκοντο δὲ ώσαύτως οἱ βουλόμενοι ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ καλλιγραφίαν.

Θὰ εἴπωμεν κατωτέρω δὲ οἱ οὕτω παιδευόμενοι οὐ μόνον ὡς διδάσκαλοι ἡσαν χρήσιμοι εἰς τοὺς ἄλλους τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀναστροφαῖς, τὰς ὑψηλὰς καὶ γενναῖας ἴδεας λέγοντες πρὸς τοὺς ἀπαιδευτούς.

Ἄλλ' ὅμως δὲν ἔφρόντισαν οἱ παιδευθέντες νὰ καταστήσωσι γνωρίμους εἰς τὸν πολὺν παρ' ἥμιν λαὸν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς· διότι, πλὴν τῆς Ἰλιάδος μεταφρασθείσης πρὸς ἐνδεξαίων εἰς στίχους ὑπὸ τοῦ Ρουστάδου καὶ ἐλαχίστων ισως ἄλλων τοιούτων ἔργων, δὲ Ἑλληνικὸς λαὸς παρὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τὸν Συναξαριστήν, τὴν Ἀμαρτωλῶν σωτηρίαν, τὸ Ωρολόγιον, τὸ Εορτοδρέμιον, τὸ Κυριακοδρόμιον, τὰ Μηναῖα, τὸν Κῆπον Χαρίτων, τὸν Ὁρμον σωτηρίας, τοὺς λόγους τοῦ Μηνιάτου καὶ ἄλλα τοιαῦτα, εἰς ἀνάγνωσιν εἶχε τὸν βίον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδρού, τὰ ποιήματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, τὴν Χαλιμᾶν, τὸν Σιντίπαν, τὸν Ἐρωτόκριτον τοῦ Βιτζέντζου Κορυάρου, τὴν Ἐρωφίλην τοῦ Χορτάτζη τὴν συμφορὰν τοῦ Μωρέως στιχολογηθείσαν παρὰ Μάνθου Ἰωάννου, τὸν Μπερτόδουλον, τὸν Μπερτοδουλίνον καὶ ἄλλα τοιαῦτα, οὐχὶ μὲν αἰσχρά, ἐπως τὰ σήμερον εἰς χεῖρας τῆς νεότητος καὶ τοῦ λαοῦ φερόμενα, (ἐποια τὰστυγομικά, τὰ καταρθώματα τοῦ Νταβέλη καὶ τὰ τοιαῦτα), ἀλλ' ὡσαύτως μωρὰ τὰ πλεῖστα καὶ εἰς γλῶσσαν τὴν ἀηδεστάτην προστυχοῦσαν.

Τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων τοῦ Ιάνου.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ὁ παιδεύων τὴν νεότητα δὲν πρέπει εἰς τὰ νοητικὰ μόνον τῆς ψυχῆς συναισθήματα ν' ἀφορᾷ, δι' ἀσφαλῶν καὶ πολλῶν παιδευμάτων προάγων τὸ ἀληθὲς μόνον, πληρῶν τὸ ταμεῖον τῶν γνώσεων τῶν διδασκομένων μόνον ἐκ τῆς παντοίας ἐπιστήμης. Είναι καὶ ἄλλα συναισθήματα, όπινα φιλοστόργως περιέπων πρέπει ν' ἀναπτύσσῃ εἰς ἀγλαΐκαρπον ἀμπελον ὁ διδάσκων, τὰ γῆθικὰ καλούμενα, ἢ εὔσεβεια πρὸς τὸ θεῖον, πρὸς τὸ γῆρας, πρὸς τοὺς γονεῖς, ἢ τιμὴ πρὸς τὸ θαυμασμὸς πρὸς τὸ γενναῖον καὶ ὑψηλόν, ἢ ἀφοσίωσις δλως πρὸς τὴν πατρίδα, ἢ δικαία τιμωρίας τοῦ κακοῦ, ἢ δικαιοσύνη, πᾶν δὲ τι καλοῦμεν ἀρετήν.

Τοῦτο δὲ ἂν πάντα πάντοτε διδάσκαλον ἀληθεύει, στήλη φωτὸς ὁ δῆμος αὐτοῖς πρέπει νὰ εἶναι πρὸ τοῦ παιδευτοῦ τῶν γένων ἐν ὥρᾳ δεινῶν Ἑθνικῶν κινδύνων. Διότι ή νεότης, ἐν ᾧ πᾶν σφύζεται, ἀποθαρρυνομένη παραδίδεται εἰς τὸν ἀφανισμὸν συμπαρασύρουσα πάντα εἰς τὸν ὄλεθρον, χραταιουμένη δὲ τὴν ψυχὴν καὶ μεγαλοφρονοῦσα σφύζει τὸ πᾶν. Καὶ ή τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἴστορία τοῦτο κηρύσσει, διτι, ἀν εἶναι χρήσιμα ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις καὶ τὸ χρῆμα καὶ αἱ πολεμικαὶ παρασκευαί, ἀλλ' διπλας τὰ ηθικὰ συναισθήματα, ή τάξις, ή εὐπείθεια, ή ἀφοσίωσις, ή εὔσεβεια, ή τιμή, ή χάριν τῆς ἀγιωτάτης πατρίδος καθοσίωσις καὶ εἰς αὐτὸν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ταῦτα δίδουσι τὴν νίκην¹.

Αλλ' ἑποίουν τοῦτο οἱ διδάσκαλοι τοῦ δουλεύσαντος Γένους ἡμῶν; Αν ἀδιάφθορον ἐτηρήσαμεν τὸ πάτριον φρόνημα κατὰ τοὺς ψυχολέτας συνήθως δι' ἄλλους λαοὺς χρόνους τῆς δουλείας, τοῦτο εἰς τὸ ἀθάνατον τῆς Ἐθνικῆς Ψυχῆς χρεωστοῦμεν. Πνεῦμα δὲ ζωῆς περιέβαλλεν αὐτὴν τῶν προγονικῶν παραδόσεων, ἐκ τοῦ ἀγίου Ἐλληνικοῦ οἴκου προερχομένων καὶ τοῦ σχολείου. Οἱ γονεῖς ἐκράτειουν ὡς δὲ Λουκᾶς Νοταρᾶς τὰ τέκνα εἰς τὸ μαρτύριον, ή μάνα τῶν Λαζαίων κατηράτο τοὺς υἱούς, «ἄν δοφ ζῶσι, τὴν Τουρκιὰ πάντα δὲν πολεμοῦσι» καὶ τοῦ Κίτου ή μάνα κατηράσθη τὸν υἱόν, διότι χάριν κατησχυμμένης ζωῆς παρέδωκε «τάρματα τὰ πατρικούμενα».

Αλλὰ καὶ ὁ οίκος δὲ ταῦτα διδάσκων τοῦ σχολείου παίδευμα ἦτο. Διότι δὲ διδάσκαλος ἐκ τῆς Ὁκτωήχου ή ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν γνωμῶν τῶν ἀρχαίων τοῦ Χρυσολωρᾶ παροξυνόμενος ἐξῆπτε τὴν εὔσεβειαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, μάλιστα ἐκ τῶν διηγήσεων τῆς πατρώχες ἴστορίας. Καὶ παρέβαλλε τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν τούρκων πρὸς τοὺς περσικοὺς καὶ ἔλεγεν διτι, διπλας κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ διλιγοπληθεῖς "Ἐλληνες κατέβαλον τὴν ὑπέρκομπον δύναμιν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς εὔσεβειας, διπλας ἔχεινοι, καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, διπλας ἔχεινοι, ἀγόμενοι θὰ κατατροπώσωμεν τοὺς ἀπογόνους, ὡς ἔλεγον,

¹ "Ορχ δαχ ἐγράψκμεν (Πάτρια "Επ. ΙΑ', 34 - ΙΒ', 15) ὅπὸ τὸν τίτλον «Τοῦτο γίνεται».

τῶν ἀρχαίων Περσῶν, τοὺς Τούρκους, οὓς Περσιάνους διὰ τοῦτο πολλάκις ἔκάλουν¹.

Πάντες δὲ βεβαίως τοῦτο ἐποίουν, καὶ ἡ Ἐθνικὴ ἔργασία μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ. Διότι γνωρίζομεν μὲ ποτία δάκρυα ψυχαλγῇ διηγεῖτο διδάσκαλος τὴν ἄλωσιν τῆς Πόλεως, τὰς σφαγάς, τὰς ἀτιμώσεις, τὸν σπαρακτικὸν θρῆνον, δοτις ἀντήχησεν ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους καὶ ἀπὸ τῆς Σκόδρας μέχρι τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ πῶς μὲ λάμπον μέτωπον καὶ ὀφθαλμοὺς ἀστραπηνόλους ἔκήρυττε τὴν ἐθνικὴν πίστιν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Γένους ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, δτι «οὐκ ἀπέθανεν ἀλλὰ καθεύδει», καὶ δτι «πάλι μὲ χρόνια, μὲ καιρούς, πάλι δικά μας θὰ εἰναι». Διότι γνωρίζομεν δτι ἔκεινοι οἱ διδάσκαλοι—εἴτε ιερεῖς ἢσαν, ὡς συνήθως, εἴτε μή—ιερεῖς δύο Ὅψιστων ἢσαν, τοῦ Ὅψιστου Χριστοῦ καὶ τῆς Ὅψιστης Ἑλλάδος, δὲν ἢσαν δὲ γενναῖοι ἐν λόγοις μόνον, ἀλλ' δπῶς κατὰ τούτους δὴ τοὺς τελευταίους χρόνους ἔκρεουργοῦντο ἢ ἄλλως μαρτυρικὸν θάνατον ἀπέθνησκον ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων οἱ ἥρωῖκοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι, ὅποια ἡ τιτανὶς Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου, ἡς ὑψοῦμεν κατωτέρω τὴν εἰκόνα, δπῶς κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἡμῶν (1912-1913) ἐκατοστὸς σχεδὸν δλη τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως λειτουργῶν ἔπεισεν εἰς τὰ πεδία τὰ τίμια τῶν μαχῶν ὑπὲρ τοῦ ἀπαύστου κηρύγματος αὐτῶν, τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος, οὗτῳ καὶ ἔκεινοι μάρτυρες τοῦ Γένους ἀπέθνησκον διὰ τὰς ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἐνεργείας αὐτῶν τὰς ἐνθουσιώδεις, ὡς ἐν Ῥυσίῳ τῆς Βυθινίας (1765) μετὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου μοναχῶν Ἀγαπίου καὶ Διονυσίου δ Θεσσαλὸς Κωνσταντίνος σκληρῶς βασανισθεὶς ἀπέθανεν δ γενναῖος, ὡς ἐν Κρήτῃ (1821) δ Ἰωάννου, δ Φουράκης καὶ δ ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας Καλλίνικος, καὶ μυρίοις ἀλλοι διδάσκαλοι, διδάσκαλοι ιερεῖς καὶ διδάσκαλοι ἐπίσκοποι καὶ πατριάρχαι.

¹ Ὁ Νικηταρᾶς οὗτως ἔκάλει αὐτοὺς· «Σταθῆτε, Περσιάνοι, νὰ πολεμήσαμεν· τί φεύγετε» ἔλεγε πρὸς αὐτούς, καὶ πρὸ τῆς μάχης τῶν Δολιανῶν· «Ἐγώ για τοις πριγκίνων».

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΠΑΝΝΑΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

Μακεδονίς γῆ, τῶν Πρωτοελλήνων μήτηρ, τῶν Πιέρων Θρακῶν, οἵτινες τὸν παλαιότατον — τρισχίλια ἔτη πρὸ Χριστοῦ — πολιτισμὸν ἀνέπτυξαν, τὴν λατρείαν τῶν Μουσῶν καθιδρύσαντες καὶ τῶν Χαρέων, τοῦ Ἀριστοτέλους γενέτειρα γῆ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ θείου δαδεύχου τοῦ καταλάμψαντος μὲ τὸν ἀνέσπερον ἥλιον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, ἡ κομψὴ τροφὸς τοῦ Εὐσταθίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὅγκος βαρβαρότητος φρικτός, στοιχειωμένον ἔρεπτον, ἐπάτει πρό τινων ἔτῶν ἐπὶ τοῦ εὐγενοῦς σώματός σου, τοῦ Βουλγαρισμοῦ ἡ ἐπιδρομή. Ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ πολιτισμοῦ, ἀγῶνι τῶν ὑψηλῶν διανοημάτων καὶ τῶν ἀγιωτάτων συναισθημάτων τῆς ψυχῆς ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ Σκύθαι ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἦκμαζεν ἔκει τὸ χρυσανθὲς ἔαρ τῆς Ἑλληνικῆς παιδεύσεως, τὰ γενναῖα μύρα αὐτῆς πραέως εἰς τοὺς δουλεύοντας τότε ἔκει δμογενεῖς προσπνέον. Οἱ Βούλγαροι κατὰ τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν, ἔχαλεσαν τὰς αἴμοσταγεῖς ἔρινῦς, τοὺς ταταρομογγολικούς θεοὺς τοῦ Ἀττίλα, τοῦ Κρούμ καὶ τοῦ Σκυλογιάννη, καὶ ἔκεινοι, ὁδόντας βρύχοντες κροκοδείλου ἀπὸ φόνον ἀκορέστους καὶ σπαράγματα σαρκῶν, μὲ δψθαλμούς τίγρεως αίματηρούς, σιδηρόφρονες, πέλεκυν φέροντες καὶ μάχαιραν καὶ δράσα πυρκαϊᾶς ὠρμησαν κατὰ τῆς Ἑλληνίδος ἔκεινης γῆς.

Τὸ βδελυρώτατον, δτι ἡ Εύρωπη, καὶ νῦν βάρβαρος, δπως ἦτο πρὶν φωτίσωσιν αὐτὴν οἱ Ἑλληνες τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόστολοι καὶ δ Ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμός, αἰσχρῶν κερδέων ἔράστρια, τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑποθλέπουσα, συμπαθεῖ πρὸς τοῦ Ἀσπαρούχ τοὺς ἀπογόνους¹.

¹ Ἐπαναλαμβάνεται ὁ ἀρχαῖος μῦθος : ἐ σάτυρος Μαρσύας, οἱ Βούλγαροι, καὶ οἱ Ἑλληνες, ὁ θεὸς τῆς μουσικῆς Ἀπόλλων, συναγωνίζονται ἐνώπιον νέου τινός Μίδα, τῆς Εύρωπης. Ο Μίδας οὗτος προκρίνει τοῦ σατύρου τὸ ἔργον. Τοῦ δέξειν ἀποκτήσῃ τὰ ώτα του.

Τύπο τῶν θανατηφόρων ἀλγηθόνων, τοῦ τρόμου, τῆς θέας τῶν σπαραγμάτων, τῆς οὐχὶ ἀπράκτου ἀπειλῆς καταπλαγέντες ἐκάμ-
ψθησαν τῶν Μαχεδόνων ἕχανοι, ὅνους δμολογήσαντες ἑαυτοὺς οἱ πολεμιστὴριοι ἵπποι. Ἀλλ' ἡ γιγαντολέτειρα Ἑλλάς, τῶν Περσῶν καὶ μυρίων ἀλλων λαῶν μεγάλων ἢ νικήτρια, δὲν κάμπτεται ὑπὸ δυσώδους ἀσημάντου ῥιπῆς ἐφημέρων ἀνέμων. Τὸ πνεῦμα τὸ Ἑλ-
ληνικόν, πρᾶγμα πνέον, θάρρος καὶ χαρὰν ἐνέβιλλεν εἰς τῶν πρε-
στώτων τὰς ψυχάς, τῶν Ἱερέων, τῶν διδασκάλων μάλιστα, οἵτινες φρόνημα καὶ καρτερίαν ἐνεφύσησαν εἰς τὸν πολὺν λαόν, καὶ ἀνέστη-
σαν ἡράκλειοι τὸ παράστημα ἥρωες καὶ μάρτυρες πρὸ μικροῦ τῆς Μαχεδονίας οἱ Ἑλληνες ἀντάξιοι Μιχαήλ τοῦ Πάλλη, τοῦ Τρίκκης Διονυσίου, τοῦ Παπαθύμιου Βλαχάβα, τοῦ Διάκου.

Τοιαύτη Τιτανὶς ἐγένετο ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ Ἑλλη-
νισμοῦ, τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀληθείας ἀγῶνι ἡ Ἀλκατερίη Χατζηγεωργίου ἡ ἀκηράτου εὑφυχίας ἀδρὰ τῆς μαχεδο-
νικῆς Γραιτσίστης διδάσκαλος. Δὲν εἶχεν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ ἀρητόβλ-
μον τὸν τύπον· οὔτε ὑπερύψηλος οὔτ' ἀγριόφωνος ἦτο, οὔτε τι ἀέ-
τιον εἰς τὰ ὅμματα οὔτ' αὔθαδες εἶχεν, ὡς αἱ χειροχρετημέναι, καὶ ἀνδρικόν. Δις καὶ εἰκοσάκις δ' Ἀπρίλιος εἶχε περιβάλῃ μὲ τοὺς εὐχνθέμους στεφάνους αὐτοῦ τὸ κυρτὸν καὶ ὀλέγον προέχον λευκὸν καὶ στιλπνὸν αὐτῆς μέτωπον καὶ τὴν χρυσοβόστρυχον κόμην. Ἐν τῇ Ἑλληνικωτάτῃ ἐγεννήθη Γευγελῆ ὑπὸ πενιχρὰν στέγην, ἀλλ' ἡ εὐγένεια ἡ περιβάλλουσα αὐτὴν ἦθελε πείση τὸν θεώμενον ὅτι τὸ φῶς τὸ μελιχρὸν τῆς ζωῆς εἶδεν ἐν μαρμαροτεύκτοις αἰθούσαις πριγ-
κιπικοῦ ἀνακτόρου. Λευκὴ ὡς ἴσομινον εἶχεν ἐπὶ τῶν παρειῶν ἀπαλὰ ἐγκαταμεμειγμένα Ἀπριλίου ῥόδα ως Μαχεδόνισσα Ἑλληνίς, εὐω-
δίαν δ' ἀπέπνεεν ως δ' Ἀλέξανδρός μας. Λεπτὰς εἶχε ξανθὰς δφρῦς,
ξίνα λεπτὴν καὶ σύμμετρον καὶ χείλη λεπτὰ κατέρυθρα εἰς στόμα
ώς ἀδαμαντόδετος δακτύλιος μὲ τοὺς λευκοτάτους ὁδόντας.

Παιδικὸν εἶχε τὸ μέτριον πρὸς τὸ ὑψηλὸν ἀνατρέχον σῶμά της,
ὅπως παρθενικῆς ἦτο εὐόσμου ἀγνότητος ἡ ψυχή της. Ἀλλ' ἐπὶ τοὺς δρθαλμούς της τοὺς γαλανούς, τοὺς πραεῖς καὶ γλυκεῖς, ἐξέλαμ-
πεν ἡ τόλμη, ἡ εἰς μεγάλας γνώμας ὑπὲρ τοῦ γένους καὶ τῆς θρη-
σκείας ἀφόβητος ἐμμονή, ἥρωος φρόνημα ως ἀληθῶς.

Τρία ἔτη, εἶχε ψάλη τὸ γλυκύθυμον φύσμα τῶν Ἑλληνίδων Νου-
σῶν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κορασίων τῆς Γραιτσίστης. Καὶ ἔξεδιώχθη

μὲν (Σεπτέμβριος τοῦ 1904) βίᾳ ὑπὸ τῶν Βουλγαρικῶν ληστῶν· διέτι οἱ Βούλγαροι σκέπτονται ότι τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τὸ φῶς έις τὰς πράξεις αὐτῶν κώλυμα εἶναι, ὅπως τὸ φῶς δλῶς εἶναι μισητὸν εἰς πάντα κακούργον. 'Αλλ' ή Αἰκατερίνη ἀνεκλήθη ὑπὸ τῶν Ἑλληνικωτάτων τῆς κώμης κατοίκων καὶ ἀπιόντος τὸ φρόνημα καὶ τρωΐκή πρὸς τὰς ἀπειλὰς ἐπανῆλθε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸ σχολεῖον μεταξὺ τῶν λατρευτῶν μαθητριῶν τῆς.

'Επῆλθον μετὰ δύο ἡμέρας οἱ θηριογνώμονες λησταί, οἱ ἀνκνέροι πάνοπλοι παραπληθεῖς κατὰ μιᾶς παιδίσκης. 'Εκάλεσαν αὐτὴν εἰς παράδοσιν, εἰς μεταβολὴν φρονημάτων· ἀλλ' ή ὑπερήφανος κύρη τῆς πατρίδος, καὶ τουφεκιζομένη καὶ κατασπαραττομένη ὑπὸ τῶν φλογῶν τῆς πυρπολουμένης ὑπὸ τῶν θηρίων οἰκλας, ἐφόνευσε μὲν δύο τῶν κακούργων διὰ πυροβολισμῶν, πνιγομένη δ' ἐν τῇ φλογίνῃ ἀγκάλῃ τῆς πυρκαϊᾶς ἐκήρυξτε μεγαλοφώνως· «ἔγω 'Ἑλληνὶς ἔγεννηθην, Σκύθαι, καὶ 'Ἑλληνὶς ἀποθνήσκω».

'Ετάφη μετὰ τῶν σὺν αὐτῇ πυρακτωθεισῶν δύο μαθητριῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς κώμης μεγαλοπρεπῶς. Τὸ δὲ μνημόσυνον αὐτῆς, ἥγιασμένης διδασκάλου τοῦ Γένους, ἦς ψάλῃ ὑμνῳδὸς ἀκαταπόνητος ή ἔθνικὴ ψυχή.

'Ο κόσμος οὗτος τῶν χρόνων ἐκείνων δὲ διδασκαλικὸς ὅμοιάζει μὲ τὸν Ὅλυμπον τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων·

ἔχει σαράντα δύο κορφαὶς καὶ ἑξῆντα δύο βρυσούλαις.

Μία τῶν ὑψίστων κορυφῶν αὐτοῦ, ἡς ἐπὶ τῆς κλιτύος δύο βρύσεις ἔξεπήγαζον, βρύσεις διωῆς τῆς δρθιδοξίας καὶ τῆς πατρίδος, εἶναι δὲ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυχθεὶς ἴσαπόστολος καὶ μάρτυς, τιμὴ καὶ καύχημα τοῦ Γένους ἡμῶν, δὲ διδάσκαλος Κοσμᾶς δὲ Αἰτωλός, οὗτινος ἵδον αἴρομεν τὴν εἰκόνα.